

4. Гушта О. В. Порядок формування і використання коштів місцевих бюджетів на забезпечення зайнятості регіону / О. В. Гушта, А. А. Нікіфорова // *Фінанси України (укр.)* – 2012 р. – №1 – С. 10–16.
5. Кравченко В. І. Місцеве фінансування зайнятості населення в контексті нової економіки : Навч. посібник. / В. І. Кравченко, П. Н. Завалін. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2011. – 156 с.
6. Макуха С. М. Україна в міжнародних економічних відносинах в умовах глобалізації / С. М. Макуха, Д. М. Степаненко. – Х.: Легас, 2012. – 352 с.
7. Онікієнко В. В. Соціальний капітал нації: методологічні проблеми дослідження сфер економічної взаємодії / В. В. Онікієнко, Л. М. Ємельяненко // *Український соціум*. – 2013. – № 3(30). – С. 72–82.
8. Ярошенко В. Державні механізми регулювання ринків праці в Україні / В. Ярошенко // *Україна: аспекти праці*. – 2014. – № 8. – С. 30–37.

Galina Palchevych

Kirovograd National Technical University

Providing employment in conditions of innovative economy

The article deals with the nature and characteristics of the population in employment conditions of the innovation economy. Characterized mechanisms of regulation of the labor market. Author determined directions of improvement of the scope of application of labor with regard to the requirements of innovative development, identified methods for improving the quality and competitiveness of the population in the labor market.

employment, innovation development, labor market, human capital

Одержано 29.05.14

УДК 331.024.349.2

Т.В. Решитько, канд. екон. наук

НДІ праці і зайнятості населення Міністерства соціальної політики України та НАН України

Особливості зайнятості та доходів населення в особистих селянських господарствах

Стаття присвячена розгляду проблем зайнятості та доходів сільського населення в особистих селянських господарствах. Проаналізовано місце та роль особистих селянських господарств в суспільному поділі праці. Запропоновані важелі стимулювання дрібних селянських товаровиробників до легальної трудової діяльності з метою досягнення кардинальних позитивних змін у їх діяльності.

зайняті в особистих селянських господарствах, доходи сільських домогосподарств, соціальний захист населення

Т.В. Решитько, канд. екон. наук

НИИ труда и занятости населения Министерства социальной политики Украины и НАН Украины

Особенности занятости и доходов населения в личных сельских хозяйствах

Статья посвящена рассмотрению проблем занятости и доходов сельского населения в личных сельских хозяйствах. Проанализировано место и роль личных сельских хозяйств в общественном разделении труда. Предложены рычаги стимулирования мелких сельских товаропроизводителей к легальной трудовой деятельности с целью достижения кардинальных положительных изменений в их деятельности.

занятые в личных сельских хозяйствах, доходы сельских домохозяйств, социальная защита населения

© Т.В. Решитько, 2014

Постановка проблеми. Сьогодні в сільській місцевості України особливого розповсюдження набули особисті селянські господарства (ОСГ). Навіть в складних економічних умовах вони здатні виконувати найскладніші соціально-економічні завдання. За статистичними даними в Україні нині функціонує більше 4 млн. різних за величиною і характером діяльності ОСГ. Кількість землі, що перебуває у їх володінні, постійно зростає і на початок 2013 року складала 14,0 млн. га. За оцінками експертів в них працює більше 2,5 млн. осіб. Проте у своїй діяльності ОСГ зазнають великих труднощів. Не вирішеними для працюючих в цих господарствах селян є питання легалізації зайнятості, доходів та соціального захисту населення, що спричиняє значну соціальну напругу на селі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам дослідження діяльності особистих селянських господарств присвячено чимало праць вітчизняних науковців. Особливо вагомим є внесок М.Й. Маліка, В.Я. Месель - Веселяка, О.М. Могильного, О.М. Онищенко, І.В. Прокопи, О.М. Шпичака тощо. Проте питання легалізації зайнятості та доходів, соціального захисту сільського населення в особистих селянських господарствах все ще недостатньо вивчено, а тому потребує подальшого опрацювання.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження проблем зайнятості і доходів населення, зайнятого в ОСГ та пошук шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Суттєві прорахунки при проведенні аграрної реформи призвели до значного загострення ситуації на сільському ринку праці. Великі сільськогосподарські підприємства вже не в змозі забезпечити роботою все бажане працювати сільське населення та практично не несуть відповідальності за соціальні проблеми села. Отримавши велику економічну свободу, вони дбають лише про одержання максимальних прибутків, а тому щорічно у значних обсягах скорочують свій штатний персонал. Якщо у 2000 році середньооблікова чисельність найманих працівників тут становила 2 млн. 551 тис. осіб, то у 2012 році цей показник складав лише 700,9 тис. осіб, тобто за 12 років чисельність працюючих зменшилась у 3,6 разу, або на 1,85 млн. осіб [1].

Окрім того, новостворені агроформування значно скоротили (а то й зовсім ліквідували) такі трудомісткі галузі, як тваринництво, птахівництво, садівництво, овочівництво тощо, що спричинило масове скорочення робочих місць у сільській місцевості.

На жаль, кількість робочих місць, яка щорічно вводиться в дію в сільському господарстві, не може задовольнити потребу в них. У 2012 р. навантаження на одне вільне робоче місце серед кваліфікованих робітників сільського, лісового господарств, риборозведення та рибальства складало 33 особи.

Частка сільського населення, яке працювало у сільськогосподарських підприємствах за наймом та офіційно оформляло трудові відносини, за останні роки не перевищувала 11,0 % і має тенденцію до подальшого зменшення. Більше того, за даними статистики половина українських сіл не мають на своїй території будь-яких суб'єктів господарювання, а отже – у цих населених пунктах взагалі відсутня можливість працювати за наймом.

Ці та інші причини значно ускладнили проблему зайнятості сільського населення. Чисельність зайнятих селян постійно зменшується, а безробітних - зростає. За підсумками 2012 року рівень безробіття на селі сягнув 7,4 %, а серед працездатного населення – 8,3 % [2].

Не маючи змоги працевлаштуватися в нових аграрних підприємствах, значна частина сільського населення шукає інші форми зайнятості, а саме – створює нові

суб'єкти дрібнотоварного сільськогосподарського виробництва – особисті селянські господарства (ОСГ), які складають більшу частину неформального сектору сільської економіки.

Відповідно до законодавства України особисте селянське господарство - це господарська діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг з використанням майна особистого селянського господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму [3; 4].

Члени особистого селянського господарства здійснюють діяльність на свій розсуд і ризик у межах встановленого правового господарського порядку. У 2005-2012 рр. ОСГ були чи не єдиним місцем прикладання праці майже для кожної другої особи з числа зайнятих мешканців села.

Особисті селянські господарства не мають аналогів у закордонній практиці через масовість їх ведення. Саме вони забезпечили трудову зайнятість селян і стали буферним фактором при зменшенні потреби сільського господарства у трудових ресурсах і нерозвиненості інфраструктури на селі та працюють часто ефективніше, ніж сільськогосподарські підприємства.

ОСГ відіграють значну роль у розв'язанні продовольчої проблеми держави та соціальних питань на селі. Вони виробляють майже половину валової сільськогосподарської продукції країни. У 2012 році питома вага виробництва валової сільськогосподарської продукції ОСГ у загальному обсязі дорівнювала 49,3 %, в тому числі продукції рослинництва 45 %, а продукції тваринництва – 58,2 % [1, с. 45].

Нині особисті селянські господарства стали основними виробниками картоплі, овочів, плодово-ягідної продукції та майже двох третин основної тваринницької продукції. Зміни у структурі посівних площ сільськогосподарських культур у всіх категоріях господарств зумовили зміщення в сектор господарств населення виробництво трудомістких культур. Наприклад, у 2012 році частка господарств населення у структурі виробництва основних видів продукції рослинництва складала: зернових та зернобобових культур – 21,9 %, соняшнику 15,0 %, картоплі – 96,7 %, овочів – 85,7 %, плодів та ягід – 81,6 % (табл. 1).

Таблиця 1 - Структура виробництва основних видів продукції рослинництва в господарствах населення України*

(у % до загального обсягу)

№ з/п	Показник	Р і к						
		2000	2007	2008	2009	2010	2011	2012
7.	Зернові та зерно-бобові культури	18,4	22,0	21,0	22,1	24,2	22,1	21,9
8.	Цукрові буряки (фабричні)	12,2	13,0	12,2	9,1	7,9	8,5	8,7
9.	Соняшник	12,5	19,2	19,0	18,6	17,5	15,9	15,0
10.	Картопля	98,6	98,0	97,8	97,4	97,4	96,9	96,7
11.	Овочі	83,1	89,6	86,1	86,6	88,1	84,3	85,7
12.	Плоди та ягоди	81,8	86,5	84,6	86,7	83,6	84,2	81,6

*Джерело: дані статистичних збірників Сільське господарство України за 2000-2012 рр.

Що ж стосується тваринництва, то в ОСГ налічувалось: великої рогатої худоби – 67,6 % (у тому числі корів – 77,5 %), свиней – 53,0 %, овець та кіз – 84,7 %, кролів – 97,6 %, птиці – 44,9%, бджіл – 97,4 %. У 2012 р. ОСГ виробили 42,5 % м'яса (у забійній вазі), 77,7 % молока, 37,3 % яєць, 85,1 % вовни, 98,0 % меду тощо (табл. 2).

Таблиця 2 - Структура виробництва основних видів продукції тваринництва в господарствах населення*

(у % до загального обсягу)

№ з/п	Показник	Р і к						
		2000	2007	2008	2009	2010	2011	2012
6.	М'ясо (у забійній вазі)	73,7	51,9	48,6	46,1	44,9	43,3	42,5
7.	Молоко	71,0	82,2	82,2	80,7	80,3	79,7	77,7
8.	Яйця	66,2	45,9	43,4	41,8	39,9	37,2	37,3
9.	Вовна	61,4	78,2	78,5	79,6	83,1	83,3	85,1
10.	Мед	93,2	97,5	97,5	97,6	97,7	97,9	98,0

*Джерело: дані статистичних збірників Сільське господарство України за 2000-2012 рр.

На сучасному етапі розвитку українського села дрібні селянські господарства відіграють значну роль як у забезпеченні країни продовольством, так і у вирішенні багатьох соціальних проблем сільського населення. Вони створюють мережу додаткових робочих місць та розширюють зайнятість населення, пом'якшують міграційні процеси, підвищують рівень життя в сільській місцевості [5].

Зазначимо, що сьогодні великі сільськогосподарські підприємства вже не є головним джерелом життєзабезпечення сільського населення. Причиною цього є той факт, що багато сільських сімей отримують доходи від особистого господарства значно вищі, ніж рівень оплати праці у сільськогосподарському підприємстві. Структура загальних доходів (грошових та негрошових) сільських домогосподарств у 2012 році показала, що за рахунок оплати праці селяни отримували 38,5 % своїх доходів, пенсій та стипендій – 26,2%, а надходження від особистих селянських господарств склали 19,1%. У той же час за даними статистики доходи від підприємницької діяльності у сільського населення ще зовсім невеликі (3,2%) (рис. 1).

На жаль, статистичні органи ще не налагодили прямого обліку якісних показників діяльності як домогосподарств в цілому, так і особистих селянських господарств зокрема. Проводиться лише вибіркоче обстеження умов життя сільських домогосподарств, у тому числі доходів та витрат шляхом опитування членів сільських сімей. Інформація стосовно доходів родин, що мають ОСГ, не надається. А тому можна лише орієнтовно мати уявлення про стан їх діяльності.

У той же час, доходи громадян не завжди дають об'єктивну картину про стан їх матеріального забезпечення. Адже, як відомо, значна частина надходжень домогосподарств, особливо у сільській місцевості, нині приховується. Мова йдеться про ту частину економічної діяльності, яка не відображається в офіційній статистиці та уникає оподаткування. Це, зокрема, стосується тієї частки заробітної плати, яка видається „в конвертах”, не облікованої продукції особистих господарств населення тощо. Приховування реального розміру зарплати є найбільш розповсюдженим способом уникнути, або зменшити рівень оподаткування та страхових внесків до загальнообов'язкових державних соціальних фондів.

Займаючи свою „нішу” в суспільному поділі праці, особисті селянські господарства виконують властиву для них функцію самозабезпечення і самозбереження селянських сімей. Але найголовнішим є те, що у період становлення

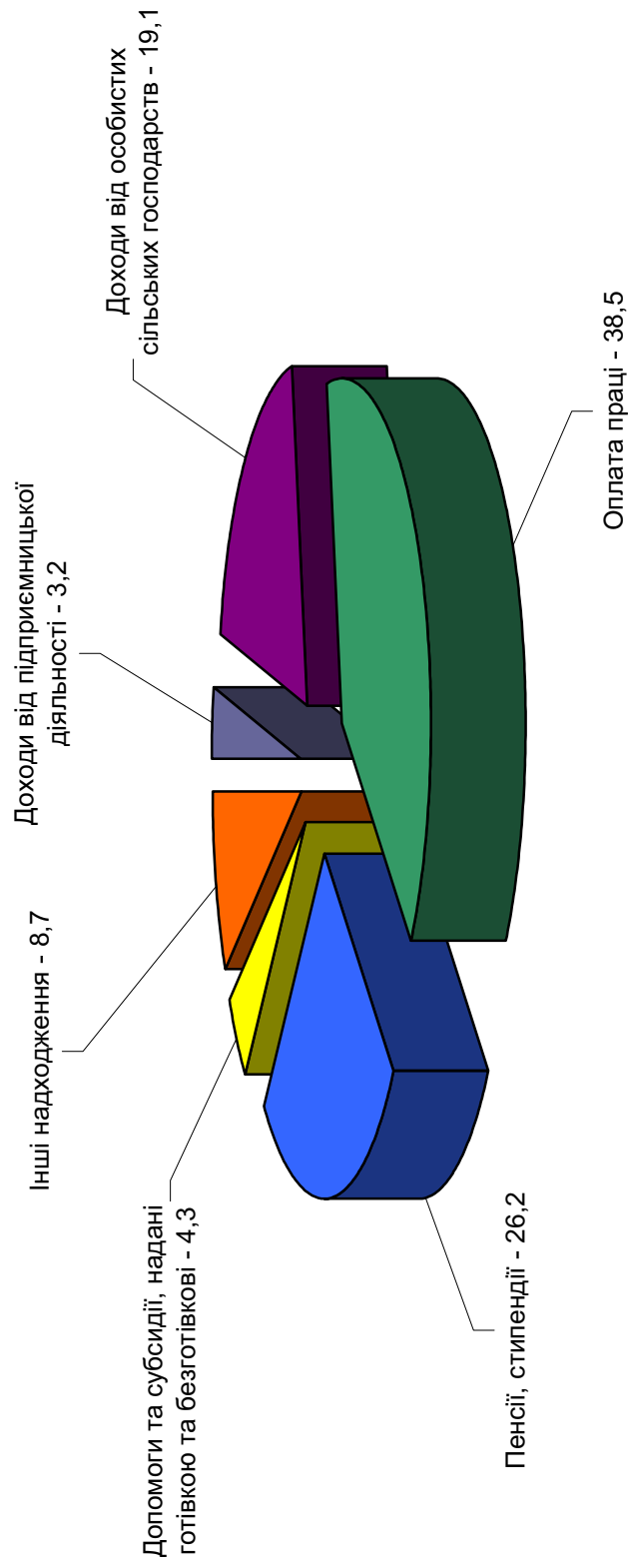

Рисунок 1 - Структура загальних (грошових та негрошових) доходів сільських домогосподарств у 2012 році (у відсотках)

ринкових відносин в Україні ОСГ дозволяють пом'якшити проблему зайнятості сільського населення та значно стабілізувати соціальну ситуацію на селі [6].

Значна частина селянських господарств постійно нарощує обсяги виробництва та трансформується у потужні суб'єкти одноосібного (сімейного) господарювання підприємницького типу. Для цього вони збільшують свої земельні ділянки за рахунок приєднання належних їм земельних часток (паїв) та орендування земель від односельців. За розмірами земельних угідь деякі ОСГ навіть переважають фермерські господарства.

Існує чимало прикладів успішного господарювання ОСГ. Проте у своїй діяльності більшість селянських господарств зазнають значних труднощів. У них переважає тяжка ручна праця, не вирішеними залишаються питання збуту виробленої сільськогосподарської продукції, відсутні механізми, які б реально діяли і забезпечували безпосередній доступ дрібних селянських господарств до внутрішнього і європейського агропродовольчих ринків, що надзвичайно важливо сьогодні, коли Україна прагне стати асоційованим членом Європейського Союзу.

Не вирішеними для членів ОСГ залишаються питання обліку стажу роботи, належного пенсійного забезпечення, страхування від нещасних випадків та інших видів соціального захисту. Відповідно до законодавства України діяльність, пов'язана з веденням особистого селянського господарства, не відноситься до підприємницької. Недостатня юридична урегульованість діяльності таких господарств, статусу зайнятих в них осіб, відсутність належної державної підтримки, спричиняють значні труднощі для працюючих в них селян, призводить до існування „тіньового” ринку праці [6].

На жаль, прийнятий Верховною Радою Закон України „Про особисте селянське господарство” виявився малоефективним щодо визначення статусу зайнятості та вирішення питань соціального захисту членів та найманих працівників цих господарств. Чинне законодавство України відносить усіх членів ОСГ до зайнятих осіб без урахування розмірів земельної площі та сезонності роботи, що не можна вважати справедливим. Відповідно до законодавства України зайняті в ОСГ особи мають право брати участь у загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванні на добровільних засадах, проте умови цієї участі далекі від можливостей селян і практично роблять її проблематичною. Це призвело до того, що нині значна частина зайнятих в ОСГ виявились соціально незахищеною. Зарубіжний досвід засвідчує, що існує чимало способів диференційованого підходу до визначення ставок соціальних внесків залежно від розмірів та характеру діяльності господарств, державної допомоги дрібним ОСГ на сплату внесків тощо. Проте, він ще не набув запровадження в Україні. Більшість зайнятих в ОСГ не здійснюють внесків до пенсійного фонду та інших фондів соціального страхування, що в майбутньому може стати значною соціальною проблемою в сільській місцевості. Проблемним є питання легалізації зайнятості та доходів ОСГ.

Висновки. Отже, виходячи з вище викладеного, можна зробити висновки, що на селі з'явилися нові суб'єкти дрібнотоварного господарювання, значна частина яких за обсягами земельних володінь є набагато більшими, ніж фермерські господарства. Проте, недосконалість чинного законодавства, зокрема Закону України „Про особисте селянське господарство”, дозволяє їм працювати без юридичного оформлення своєї діяльності, а всі розрахунки, у тому числі виплату заробітної плати, здійснювати на готівковій основі.

Вважаємо, що для досягнення кардинальних позитивних змін у діяльності ОСГ, легалізації зайнятості та доходів громадян необхідно насамперед у законодавчому порядку розмежувати діяльність та уточнити юридичний статус різних за величиною селянських господарств.

Для стимулювання дрібних селянських товаровиробників до легальної трудової діяльності слід запровадити певні пільги та преференції, які мають місце у багатьох розвинутих країнах світу, тобто створити такі економічні умови, при яких господарствам буде не вигідно виплачувати заробітну плату „у конвертах”. Це дозволить забезпечувати працівникам належні пенсії та соціальне страхування. Йдеться про встановлення менших, ніж передбачено чинним законодавством, ставок страхових внесків та поступове їх збільшення, компенсацію таких знижок з боку держави тощо. Такий досвід успішно застосовується у країнах ЄС, зокрема Польщі, Англії, інших країнах світу, і дає позитивні результати. Саме державна підтримка щодо вирішення цієї проблеми надасть можливість легалізувати зайнятість та доходи на селі.

Тому, дослідження проблем зайнятості, доходів та соціального захисту населення в особистих селянських господарствах і надалі потребуватиме особливої уваги.

Список літератури

1. Сільське господарство України. 2012. Статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2013. – 402 с.
2. Економічна активність населення України 2012. Статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2013. – 208 с.
3. Закон України «Про особисте селянське господарство» від 15.05.2003 р. № 742-IV (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/>
4. Закон України «Про зайнятість населення» №5067-17 від 05.07.2012 р. (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/>.
5. Збарський В.К. Особисті селянські господарства у формуванні продовольчої безпеки України / В.К. Збарський // Економіка АПК. – 2012. - №2. – С. 22-26.
6. Звіт про НДР «Регламентація зайнятості та доходів сільського населення, зайнятого в неформальному секторі сільської економіки» (заключний) – К.: НДІ праці і зайнятості населення, 2013. -160 с.

Tatiana Reshitko

Research institute of labour and employment of population of Ministry of social politics of Ukraine and National academy of sciences of Ukraine

Features of employment and profits of population are in the personal peasant economies

Today Ukraine's country specific distribution became private households. Unable to find work in the new farms, much of the rural population alone seeking other forms of employment - creating new subjects of small-scale agricultural production, which constitute a large portion of the informal sector of the rural economy.

According to statistics in Ukraine currently operates more than 4 million different size and the nature of individual farms. They play a significant role in solving the food problem of the state and social problems in the village, producing almost half of the gross agricultural output of the country. According to experts they employ more than 2.5 million people.

Occupying a "niche" in the social division of labor, private households carry inherent to the function of self - preservation and peasant families. But the most important is that in the period of market economy in Ukraine these farms allow you to mitigate the problem of rural employment and significantly stabilize the social situation in rural areas.

However, its activity private households experiencing great difficulties. Not solved for working them peasants employment and social protection.

busy in the personal peasant economies, profits of rural households, social defence of population

Одержано 24.04.14